

The Monadology

∞ Infinite Monad Theory by philosopher
Gottfried Wilhelm Leibniz.

Mundarija

1. Kirish

2. Monadologiya

§ 1 Monadni Aniqlash: Oddiy Modda

§ 2 Haqiqatning Asosi: Nega Oddiy Moddalar Mavjud Bo'lishi Kerak

§ 3 Tabiatning Haqiqiy Bo'linmas Atomlari

§ 4 Tabiat Bilan Abadiylik: Monadlar Yo'q Bo'lolmaydi

§ 5 Kelib Chiqish Bilan Abadiylik: Monadlar Tabiiy Ravishda Paydo Bo'lolmaydi

§ 6 Ilohiy Yaralish va Yo'q Qilishning Zarurati

§ 7 Derazasiz Monad: Haqiqiy Tashqi Ta'sir Yo'q

§ 8 Nega Monadlar O'zgarishni Tushuntirish Uchun Xususiyatlarga Ega Bo'lishi Kerak

§ 9 Farqlanmaydigan Narsalarning Identiteti Prinsipi

§ 10 Barcha Yaratilgan Narsalarning Ichki O'zgaruvchanligi

§ 11 Barcha Tabiiy O'zgarishlarning Ichki Manbai

§ 12 O'zgarish Prinsipining va Uning Aniqliklari Zarurati

§ 13 Birdamlikdagi Ko'plilik: Qanday Qilib Oddiy Mavjudot O'zgarishi Mumkin

§ 14 Idrokni (Ongsiz) Ta'riflash va Ongdan Farqlash

§ 15 Appetit: O'zgarishni Boshqaradigan Ichki Kuch

§ 16 Ruh: Soddagina Moddada Ko'pchilikning Isboti

§ 17 Materializmning Rad Edilishi: Idrok Mexanik Emas

§ 18 Entelexiya: Monadalarning Ichki Mukammalligi va O'z-o'zini Ta'minlashi

§ 19 Ruh Darajalari: Yalang'och Monadlardan Ongli Aqlgacha

§ 20 Vaqtinchalik Ongsizlik Holati

§ 21 "Kichik Idroklar"ning Doimiy Haqiqati

§ 22 Holatlarning Uzluksizligi Qonuni

§ 23 Ongdan Ongsiz Idroklarning Isboti

§ 24 Yalang'och Monadalarning Holati: Doimiy Es-hushsizlik

§ 25 Hayvonlarda Organlar Aniq Idrokni Qanday Yaratadi

§ 26 Empirik Mulohaza: Xotira Aqlni Qanday Taqlid Qiladi

§ 27 Kuchli Tasavvurning Manbai

§ 28 Ko'pchilik Harakatlarda Odamlar Empiriklar

§ 29 Aqlning Ajralib Turuvchi Xususiyati: Zaruriy Haqiqatlar

§ 30 Refleksiv Harakatlar Xudo va Metafizika Bilimiga Qanday Olib Keladi

§ 31 Birinchi Buyuk Prinsip: Ziddiyat Prinsipi

§ 32 Ikkinchi Buyuk Prinsip: Yetarli Sabab Prinsipi

§ 33 Haqiqatning Ikki Olami: Zaruriy va Tasodifiy

§ 34 Zaruriy Haqiqatlarning Analitik Modeli

§ 35 Analizning Asosi: Oddiy Tushunchalar va Identik Haqiqatlar

§ 36 Tasodifiy Faktlarga Yetarli Sabab Prinsipini Qo'llash

§ 37 Tasodifiy Sabablarning Cheksiz Regressiyasi

§ 38 Yakuniy Sabab sifatida Zaruriy Bo'lgan Narsaning Zarurati

§ 39 Xudoning Birligi va Yetarliligi Xulosasi

§ 40 Zaruriy Bo'lgan Narsaning Xususiyatlari: Cheksiz va Hammasi-Haqiqiy

§ 41 Xudoning Mutlaq va Cheksiz Mukammalligini Ta'riflash

§ 42 Cheklangan Mavjudotlarda Nozuklikning Kelib Chiqishi

§ 43 Xudo Barcha Imkoniyat va Mohiyat Asosi sifatida

§ 44 Nima uchun Imkoniyat Mavjud Zaruriy Mavjudni Talab Qiladi

§ 45 Xudoning A Priori (Ontologik) va A Posteriori (Kosmologik) Dalillari

§ 46 Xudoning Aqli vs Irodasi: Zaruriy Haqiqatlarning No-Ixtiyoriy Tabiati

§ 47 Xudodan Monadalarning Uzluksiz Chiqishi

§ 48 Xudoning Uch Birlik Tuzilishi va Monadalarda Aks Etiishi

§ 49 Aniq Idrok Harakat, Chalkash Idrok Ehtiros

§ 50 Yaratilganning Mukammallik va Faollik O'lchovi

§ 51 Inter-Monadik Ta'sirning Tabiati: G'oyaviy va Xudo Orqali Vositachilik

§ 52 Harakat va Ehtirosning Nisbiyligi

§ 53 Bitta Mumkin Bo'lgan Dunyoni Tanlash Uchun Etarli Sabab Zarurligi

§ 54 Tanlov Mezonlari: Mukammallik Darajalari

§ 55 Eng Yaxshi Dunyoning Amalga Oshirilishi: Ilohiy Donolik, Yaxshilik va Qudrat orqali

§ 56 Universal O'zaro Ifoda: Har bir Monada Butun Koinotni Aks Etiradi

§ 57 Perspektivalizm: Bir Xil Koinotning Turli Ko'rinishlari

§ 58 Optimallashtirish Formulasi: Maksimal Xilma-Xillik, Maksimal Tartib

§ 59 Xudoning Shon-Shuhratini Kuchaytiradigan Buyuk Gipoteza

§ 60 Monadaning Cheklangan Nuqtai Nazaridan Butun Koinotni Qanday Ifodalashi

§ 61 Ifodaning Fizik Asosi: Barcha Materiyaning O'zaro Bog'liqligi

§ 62 Tana Ruhning Ifodasining Vositachisi Sifatida

§ 63 Ruh va Organik Tananing Birlashishi Tirik Mavjudotni Tashkil Etiradi

§ 64 Tabiiy Mashinalarning Sun'iy Mashinalarga Nisbatan Cheksiz Murakkabligi

§ 65 Materiyaning Haqiqiy Cheksiz Bo'linishi

§ 66 Ichki Dunyo: Materiyaning Har Bir Qismi Hayotga To'la

§ 67 Hayotning Cheksiz Takrorlanishi: Ichkaridagi Dunyolar

§ 68 Hayot Hammadadir, Hatto "Jonliz" Materiyada Ham

§ 69 Xaos va Bo'shliq Illuziyasi

§ 70 Hayotli Mavjudotlar Ierarxiyasi: Dominant va Bo'ysunuvchi Monadalar

§ 71 Ruxsiz materiyaga qarshi: Tana doimiy oqimda

§ 72 Metamorfoz, Ruh Ko'chishi (Metempsixoz) Emas

§ 73 Haqiqiy Tug'ilish yoki O'lim Yo'q, Faqat Transformatsiya

§ 74 Prefarmatsiya: Urug'da Hayvon Allaqachon Mavjud

§ 75 Spermatik Hayvonlar va Ozgina "Tanlanganlar"

§ 76 Har Bir Hayvonning Tabiiy Abadiyligi

§ 77 Ruhning va Hayvonning O'zining Yo'q Bo'lib Ketmasligi

§ 78 Tan-Ruh Muammosiga Javob: Oldindan Belgilangan Uyg'unlik

§ 79 Samarali va Maqsadiy Sabablar Podsholiklari Uyg'unligi

§ 80 Ruh-Tana O'zarotasiridagi Descartesning Xatosini Tuzatish

§ 81 Созланган мувофиқликнинг хулосаси

§ 82 Ақлли руҳларнинг махсус яратилиши

§ 83 Ақллар Худо сурати сифатида: Билим ва Яратиш Қобилияти

§ 84 Ақллар билан Худо ўртасидаги муносабат: Шоҳ ва Ота

§ 85 Замонобод: Худо Шаҳри

§ 86 Маънавий дунё Худонинг олий шедеври сифатида

§ 87 Юқори даражали мувофиқлик: Табиат ва Иноят ўртасида

§ 88 Табиий воқеалар маънавий мақсадларга хизмат қилади

§ 89 Коинотнинг механик адолати

§ 90 Илоҳий Тақдир ва Энг Яхши Мумкин Бўлган Дунёнинг Амалга
Оширилиши

22-noyabr, 2025 sanasida chop etilgan

<https://uz.cosmicphilosophy.org/books/leibniz-monadology/>

BO‘LIM 1.

Kirish

Gottfried Wilhelm Leibnizning Monadologiyasi (1714)

1 714 yilda nemis faylasufi Gottfried Wilhelm Leibniz ∞ cheksiz monadlar nazariyasini taklif qildi. Monadologiya (fransuzcha: La Monadologie) Leibnizning keyingi falsafiy asarlaridan eng mashhurlaridan biridir. Bu qisqa matn bo‘lib, u taxminan 90 paragrafda oddiy moddalar yoki ∞ cheksiz monadlarning metafizikasini taqdim etadi.

1712 yildan 1714 yil sentyabrigacha bo‘lgan Venadagi so‘nggi qolgan davrida Leybnits o‘z falsafasining qisqacha bayonlari sifatida mo‘ljallangan ikkita qisqa matnni fransuz tilida yozgan. Uning vafotidan so‘ng, shahzoda Savoylik Evgeniy uchun mo‘ljallangan «*Principes de la nature et de la grâce fondés en raison*» asari Niderlandiyada fransuz tilida paydo bo‘ldi. Faylasuf Kristian Volf va hamkorlari «*Monadologiya*» deb nom olgan ikkinchi matnning nemis va lotin tillariga tarjimalarini nashr etdilar.

Kitobning CosmicPhilosophy.org dagi nashri original fransuzcha matnidan 2024/2025 yillardagi eng so‘nggi AI texnologiyalari yordamida 42 tilda tarjima qilingan. Yangi nemis va ingliz tillaridagi tarjimalar sifat jihatidan 1720 yildagi original tarjimalar bilan teng baholanishi mumkin. Ko‘pgina tillar uchun bu nashr dunyoda birinchi bo‘lib chiqarilgan.

BO' LIM 2.

Monadologiya

Gottfried Wilhelm Leibniz tomonidan,
1714

Principia philosophiæ seu theses in gratiam principis Eu-genii
conscriptæ

§ 1

Monad, bu yerda suhbat qiladiganimiz, murakkab moddalarga kiradigan oddiy modddan boshqa narsa emas; oddiy, ya'ni qismlarga ega bo'lmagan (*Teod.*, § 10⁴).

§ 2

Va murakkab moddalar mavjud bo'lgani uchun oddiy moddalar bo'lishi kerak; chunki murakkab narsa oddiy moddalarning to'plami yoki *aggregatum*idan boshqa narsa emas.

§ 3

Qismlar bo'lmagan joyda na kenglik, na shakl, na bo'linish imkoniyati mavjud. Va bu Monadalar Tabiatning haqiqiy Atomlaridir, qisqasi narsalarning elementlaridir.

§ 4

Shuningdek, parchalanishdan qo'rqish ham yo'q, va oddiy moddaning tabiiy ravishda yo'q bo'lishining hech qanday tasavvur qilinadigan usuli yo'q (§ 89).

§ 5

Xuddi shu sababga ko'ra, oddiy moddaning tabiiy ravishda boshlanishining hech qanday usuli yo'q, chunki u tarkibiy qismlar orqali shakllantirila olmaydi.

§ 6

Shunday qilib, Monadalar boshlana olmaydi ham, tugay olmaydi ham, faqat birdaniga, ya'ni ular faqat yaratish orqali boshlanadi va yo'q qilish orqali tugaydi; bunda esa murakkab narsa qismlarga bo'linib boshlanadi yoki tugaydi.

§ 7

Shuningdek, Monadaning ichki qismi boshqa jonzot tomonidan qandaydir o'zgartirilishi yoki o'zgarishi mumkinligini tushuntirishning iloji yo'q; chunki uning ichida hech narsa almashtirila olmaydi, hamda unda hech qanday ichki harakat tasavvur qilib bo'lmaydi, u yerda qo'zg'atilishi, boshqarilishi, kuchaytirilishi yoki kamaytirilishi mumkin; bu murakkab moddalarda bo'lgani kabi, ularning qismlari orasida o'zgarishlar bo'ladi. Monadalarning derazalari yo'q, orqali biror narsa kirishi yoki chiqishi mumkin. Accidentlar moddalardan ajralib chiqa olmaydi yoki ularning tashqarisida harakatlana olmaydi, ilgari Skolastiklarning sezgi turlari qilgani kabi. Shunday qilib, na modda, na accident Monadaga tashqaridan kira olmaydi.

§ 8

Shunga qaramay, Monadalar baʼzi xususiyatlarga ega boʻlishi kerak, aks holda ular mavjudot boʻlmaydi. Agar oddiy moddalar xususiyatlari bilan farq qilmasa, narsalardagi hech qanday oʻzgarishni sezib boʻlmaydi; chunki murakkab moddadagi narsa faqat oddiy tarkibiy qismlardan keladi; va xususiyatsiz Monadalar bir-biridan ajralmas boʻladi, chunki ular miqdori jihatdan ham farq qilmaydi: va shuning uchun toʻliq boʻlgan deb faraz qilinsa, har bir joy harakat paytida har doim faqat oʻzida boʻlgan narsaning ekvivalentini oladi, va narsalarning bir holati boshqasidan *ajralmas* boʻladi.

§ 9

Har bir Monada boshqasidan farqli boʻlishi kerak. Chunki tabiatda hech qachon bir-biriga aynan oʻxshash ikkita mavjudot boʻlmaydi, ularning ichida ichki farq yoki ichki nomlashga asoslangan farq topib boʻlmaydi.

§ 10

Men shuni ham qabul qilamanki, har qanday yaratilgan mavjudot oʻzgarishga duchor boʻladi, shuning uchun yaratilgan Monada ham, hatto bu oʻzgarish har birida doimiy ravishda davom etadi.

§ 11

Yuqorida aytganlarimizdan kelib chiqadiki, Monadalarning tabiiy oʻzgarishlari *ichki prinsipdan* kelib chiqadi, chunki tashqi sabab

uning ichiga ta'sir qila olmaydi (§ 396, § 900).

§ 12

Lekin o'zgarish prinsipidan tashqari, *o'zgarayotgan narsaning tavsifi* bo'lishi kerak, bu oddiy moddalarning individualizmi va xilma-xilligini belgilaydi.

§ 13

Bu tavsif birdamlikdagi ko'plilikni, ya'ni oddiy narsadagi ko'plilikni o'z ichiga olishi kerak. Chunki har qanday tabiiy o'zgarish bosqichma-bosqich sodir bo'ladi, bir narsa o'zgaradi, boshqasi qoladi; shuning uchun oddiy moddada ko'p sonli ta'sirlar va munosabatlar bo'lishi kerak, garchi u yerda hech qanday qismlar bo'lmasa ham.

§ 14

Birdamlikdagi yoki oddiy moddadagi ko'plilikni o'z ichiga olgan va ifodalovchi vaqtinchalik holat, *Idrok* deb ataladigan narsadan boshqa narsa emas, uni o'z-ong yoki ongdan farqlash kerak, keyinroq ko'rinib turibdi. Va bu yerda Kartezianlar jiddiy xato qildilar, ular o'zlariga sezilmagan idroklarni hech narsa deb hisobladilar. Bu ularni faqat ruhlar Monada ekanligiga va hayvonlarning ruhlari yoki boshqa Entelexiyalar bo'lmaganligiga ishonishga olib keldi; va ular oddiy odamlar bilan uzoq muddatli es-hushini yo'qotishni qattiq o'lim bilan adashtirdilar, bu ularni

skolastiklarning butunlay ajralgan ruhlar haqidagi xato tushunchasiga berilishiga olib keldi va hatto noto'g'ri yo'nalgan ruhlarni ruhlarning o'limliligi haqidagi fikrda tasdiqladi.

§ 15

Intilish deb ataladigan ichki printsiptning harakati idrokning o'zgarishi yoki bir idrokdan ikkinchisiga o'tishni amalga oshiradi: intilish har doim ham maqsad qilingan idrokka to'liq erisha olmasligi to'g'ri, lekin u undan har doim biror narsaga erishadi va yangi idroklarga yetadi.

§ 16

Biz o'zimizda soddagina moddada ko'pchilikni tajriba qilamiz, chunki sezgan eng kichik fikrimiz ham ob'ektda xilma-xillikni o'z ichiga oladi. Shunday qilib, ruh soddagina moddadir deb tan olgan har bir kishi Monaddagi bu ko'pchilikni tan olishi kerak; janob Bayl o'z lug'atidagi *Rorarius* maqolasida qilgandek bu bilan bog'liq qiyinchilik topmasligi kerak edi.

§ 17

Idrok va unga bog'liq narsalar *mexanik sabablar bilan izohlab bo'lmaydi*, ya'ni shakllar va harakatlar orqali. Tafakkur qiladigan, his qiladigan va idrok etadigan tuzilishga ega bo'lgan Mashina bor deb tasavvur qilsak ham; uni o'z nisbatlarini saqlab kattalashtirib, tegirmonga kirgandek uning ichiga kirish

mumkin. Va bu holda, uning ichini tekshirganda, faqat bir-birini itaradigan qismlarni topamiz, hech qachon idrokni izohlash uchun hech narsa topolmaymiz. Shunday qilib, uni soddagina moddada izlash kerak, aralashmada yoki mashinada emas. Shuningdek, soddagina moddada faqat shuni topish mumkin, ya'ni idroklar va ularning o'zgarishlari. Shunchaki shunda ham barcha soddagina moddalarning ichki harakatlari mavjud bo'lishi mumkin (Pref. ***, 2 b⁵).

§ 18

Barcha soddagina moddalarga yoki yaratilgan Monadlarga Entelexiya nomini berish mumkin, chunki ular o'zida ma'lum bir mukammallikka ega (*échousi to entelés*), o'z-o'zini ta'minlaydigan (*autarkeia*) kuchga ega bo'lib, bu ularni o'zlarining ichki harakatlari manbalari va go'yo jismonsiz avtomatlarga aylantiradi (§ 87).

§ 19

Agar biz Ruh deb *idrok va intilishga* ega bo'lgan har qanday narsani atashni istasak, barcha soddagina moddalar yoki yaratilgan Monadalar Ruh deb atalishi mumkin; lekin his-tuyg'u oddiy idrokdan ko'ra ko'proq narsa ekanligi sababli, men Monadalar va entelexiyalar umumiy nomi faqat asosiy idrokka ega bo'lgan soddagina moddalar uchun yetarli degan fikrga qo'shilaman; va *Ruhlar* deb ataladiganlar faqat idroklari aniqroq va xotira bilan birga bo'lganlardir.

§ 20

Chunki biz o'zimizda hech narsani eslamaydigan va hech qanday aniq idrok sezmaydigan holatni tajriba qilamiz; masalan, hushimizdan ketganimizda yoki tushsiz chuqur uyquda bo'lganimizda. Bu holatda ruh soddagina Monadadan sezilarli darajada farq qilmaydi; lekin bu holat doimiy emasligi va u undan chiqib ketganligi sababli, u qo'shimcha narsadir (§ 64).

§ 21

Va bundan soddagina modda hech qanday idroksiz ekanligi kelib chiqmaydi. Bu yuqoridagi sabablar tufayli ham mumkin emas; chunki u yo'q bo'lib ketolmaydi, shuningdek u o'zining idroki bo'lgan hech qanday ta'sirsiz ham mavjud bo'la olmaydi: lekin ko'p miqdordagi kichik idroklar bo'lganda, ular orasida hech narsa ajralib turmasa, biz es-hushimizni yo'qotamiz; masalan, bir xil yo'nalishda doimiy ravishda aylanganda, bosh aylanishi keladi va bu bizni hushimizdan ketkazishi mumkin va hech narsani ajrata olmaymiz. Va o'lim hayvonlarni vaqtincha bu holatga keltirishi mumkin.

§ 22

Va har qanday soddagina moddaning hozirgi holati tabiiy ravishda uning oldingi holatining davomi bo'lib, hozirgi zamon kelajakni o'zida saqlaydi (§ 360);

§ 23

Shuning uchun, es-hushsizlikdan uyg'onganimizda o'z idroklarimizdan *ongimizda bo'lishimiz* kerak, ularni ilgari sezgan bo'lishimiz kerak, garchi ularning ongimizda bo'lmagan bo'lsa ham; chunki idrok tabiiy ravishda faqat boshqa idrokdan kelib chiqishi mumkin, xuddi harakat faqat harakatdan kelib chiqishi mumkinligi kabi (§ 401-403).

§ 24

Shundan ko'rinadiki, agar biz idroklarimizda hech qanday ajralib turarli va go'yo baland yoki yuqori lazzatli narsa bo'lmasa, biz doimo es-hushsiz bo'lar edik. Va bu yalang'och Monadalarning holatidir.

§ 25

Shuningdek, biz ko'ramizki, Tabiat hayvonlarga yuqori idroklar bergan, chunki u ularga bir nechta nur nurlarini yoki havo to'lqinlarini to'plash uchun organlar taqdim etgan, ularning birlashishi orqali ular samaraliroq bo'ladi. Hid, ta'm va tegishda ham shunga o'xshash narsa bor, va ehtimol bizga noma'lum bo'lgan boshqa ko'p sezgilarda ham. Va men tez orada ruhda nima bo'layotgani organlarda nima bo'layotganini qanday aks ettirayotganini tushuntiraman.

§ 26

Xotira ruhlarga aqlni taqlid qiladigan, lekin undan farq qilishi kerak bo'lgan bir turdagi *ketma-ketlik* ta'minlaydi. Biz hayvonlarni ko'ramiz, ular oldin o'xshash idrokka ega bo'lgan narsani sezganda, xotira tasviri orqali oldingi idrokda nima bog'langanligini kutishadi va o'sha paytdagi his-tuyg'ularga moyil bo'lishadi. Masalan: itlarga tayoq ko'rsatilganda, ular uning keltirgan og'riqni eslab, viyillashadi va qochishadi (Prélim.⁶, § 65).

§ 27

Va ularni hayratga soladigan va hayajonlantiruvchi kuchli tasavvur oldingi idroklarning kattaligi yoki ko'pligidan kelib chiqadi. Chunki ko'pincha kuchli taassurot uzoq *odat* yoki takrorlangan ko'plab o'rta idroklarning ta'sirini bir zumda yuzaga keltiradi.

§ 28

Odamlar hayvonlar kabi harakat qiladilar, chunki ularning idrok ketma-ketligi faqat xotira printsipli orqali amalga oshiriladi; nazariyasiz amaliyot bilan shug'ullanadigan empirik shifokorlarga o'xshab. Bizning harakatlarimizning uchdan bir qismida biz faqat empirikmiz. Masalan, ertaga kunduz bo'lishini kutganda, empirik harakat qilamiz, chunki bu hozirgacha har doim shunday bo'lgan. Faqat astronom buni aql bilan baholaydi.

§ 29

Lekin zamonaviy va abadiy haqiqatlarni bilish bizni oddiy hayvonlardan ajratib turadi va bizga *Aql* va fanlarni beradi; o'zimizni va Xudoni bilishga ko'tarilishimizga sabab bo'ladi. Va bu bizda aqlli ruh yoki *Ruh* deb ataladi.

§ 30

Zaruriy haqiqatlarni bilish va ularning abstraksiyalari orqali biz refleksiv harakatlarga ko'tarilamiz, bu bizga "men" deb ataladigan narsa haqida o'ylashga va o'zimizda nima borligini ko'rib chiqishga undaydi: va shu tarzda o'zimiz haqida o'ylab, biz Mavjudlik, Substansiya, oddiy va murakkab, moddiy bo'lmagan va hatto Xudoning o'zi haqida o'ylaymiz; o'zimizda cheklangan narsa Unda cheksiz ekanligini tushunib. Va bu refleksiv harakatlar muhokamalarimizning asosiy mavzularini ta'minlaydi (*Teod.*, Kirish *, 4, a⁷)

§ 31

Va bundan oddiy substansiya hech qanday idroksiz ekanligi kelib chiqmaydi. Bizning muhokamalarimiz *ikki buyuk prinsipga* asoslanadi: ziddiyat prinsipi, uning kuchi bilan biz o'z ichiga ziddiyat oladigan narsani *yolg'on* deb topamiz, va yolg'onning qarama-qarshisi yoki unga zid bo'lgan narsani haqiqat deb topamiz (§ 44, § 196).

§ 32

Va *yetarli sabab* prinsipi, uning kuchi bilan biz shuni ko'rib chiqamizki, hech qanday fakt haqiqat yoki mavjud, hech qanday haqiqiy bayonot, nima uchun u shunday va boshqacha emasligi uchun yetarli sabab bo'lmaganda topilishi mumkin emas. Garchi bu sabablar ko'pincha bizga ma'lum bo'lmasa ham (§ 44, § 196).

§ 33

Shuningdek, *haqiqatning* ikki turi mavjud: *Muhokama* haqiqatlari va *Fakt* haqiqatlari. Muhokama haqiqatlari zaruridir va ularning qarama-qarshisi mumkin emas, Fakt haqiqatlari esa tasodifiy va ularning qarama-qarshisi mumkin. Haqiqat zarur bo'lganda, biz uning sababini analiz orqali topishimiz mumkin, uni oddiyroq tushunchalar va haqiqatlarga ajratib, ibtidoiy (primitiv)larga yetguncha (§ 170, 174, 189, § 280-282, § 367. Qisqartma e't. 3).

§ 34

Matematiklarda shunday bo'lib, spekulyativ *teoremlar* va amaliy qonunlar analiz orqali *Ta'riflar*, *Aksiomalar* va *Talablarga* qisqartiriladi.

§ 35

Va nihoyat, ta'rifi berilishi mumkin bo'lmagan *oddiy tushunchalar* mavjud; shuningdek, aksiomalar va talablar, yoki qisqasi, *ibtidoiy prinsiplar* mavjud, ular isbotlanishi mumkin emas va shuningga muhtoj ham emas; va bu *identik bayonotlardir*, ularning qarama-

qarshi tomoni aniq ziddiyatni o'z ichiga oladi (§ 36, 37, 44, 45, 49, 52, 121-122, 337, 340-344).

§ 36

Lekin *yetarli sabab tasodifiy yoki fakt haqiqatlarida* ham topilishi kerak, ya'ni, mavjudotlar olamiga tarqalgan narsalar ketma-ketligida; bu erda alohida sabablarga ajratish cheksiz tafsilotlarga olib borishi mumkin, chunki Tabiat narsalarining juda katta xilma-xilligi va tanalarning cheksiz bo'linishi tufayli. Mening hozirgi yozishimning samarali sababiga kiruvchi hozirgi va o'tmishdagi shakl va harakatlarning cheksizligi mavjud; va mening ruhimning hozirgi va o'tmishdagi cheksiz mayiliklari va holatlari yakuniy sababga kiradi.

§ 37

Va bu *tafsilot* faqat boshqa oldingi tasodifiylarni yoki batafsilroq narsalarni o'z ichiga olganligi sababli, ularning har biri o'z sababini topish uchun shunga o'xshash analizga muhtoj bo'ladi, biz biror joyga yetmaymiz: va yetarli yoki yakuniy sabab bu tasodifiylik tafsilotlari ketma-ketligi yoki *zanjiri* tashqarisida bo'lishi kerak, u qanchalik cheksiz bo'lishidan qat'iy nazar.

§ 38

Va shunday qilib, narsalarning yakuniy sababi zaruriy substansiyada bo'lishi kerak, unda o'zgarishlarning tafsiloti faqat

yuqori darajada, manbadagi kabi mavjud: va bu biz Xudo deb ataydigan narsadir (§ 7).

§ 39

Va bu substansiya butun bu tafsilotning yetarli sababi bo'lganligi sababli, u ham hamma narsa bilan bog'liq; *faqat bitta Xudo bor va bu Xudo yetarli.*

§ 40

Shuni ham baholash mumkinki, bu eng yuqori substansiya, yagona, universal va zaruriy, o'zidan mustaqil hech narsa bo'lmagan, va mavjud bo'lish mumkin bo'lgan narsaning oddiy davomi bo'lganligi sababli, cheklovlarga chidamli bo'lishi kerak va mumkin bo'lgan barcha haqiqatni o'z ichiga olishi kerak.

§ 41

Bundan shu kelib chiqadiki Xudo mutlaq mukammaldir; *mukammallik* faqat aniq olingan ijobiy haqiqatning kattaligi bo'lib, chegaralari bor narsalardagi cheklovlarni chetga chiqaradi. Va chegaralar bo'lmagan joyda, ya'ni Xudoda, mukammallik mutlaq cheksizdir (§ 22, Kirish *, 4 a).

§ 42

Shundan ham kelib chiqadiki, mavjudotlar o'z mukammalliklarini Xudoning ta'siridan oladilar, lekin ularning nozukliklari o'z tabiatlaridan kelib chiqadi, ular cheksiz bo'la olmaydi. Chunki ular Xudodan shu bilan ajralib turadi. Mavjudotlarning bu *ibtidoiy nozukligi* tanalarning *tabiiy inertligida* kuzatiladi (§ 20, 27-30, 153, 167, 377 va keyingilar).

§ 43

Shuningdek, haqiqat shundaki, Xudoda nafaqat mavjudotlarning manbai, balki mohiyatlarning ham manbai bor, ular haqiqiy bo'lgani uchun yoki imkoniyatda haqiqiy bo'lgan narsalarda. Buning sababi shundaki, Xudoning aqli abadiy haqiqatlarning sohasi yoki ular bog'liq bo'lgan g'oyalardir va U bo'lmasa, imkoniyatlarda hech qanday haqiqiy narsa bo'lmas edi, nafaqat hech qanday mavjud bo'lgan narsa, balki hech qanday mumkin bo'lgan narsa ham bo'lmas edi (§ 20).

§ 44

Chunki agar mohiyatlar yoki imkoniyatlarda haqiqat bo'lsa, yoki abadiy haqiqatlarda bo'lsa, bu haqiqat mavjud va amaldagi biror narsaga asoslangan bo'lishi kerak; va shuning uchun Zaruriy Mavjudning mavjudligida, unda mohiyat mavjudlikni o'z ichiga oladi, yoki unda faqat mumkin bo'lishi amalga oshishi uchun etarli (§ 184-189, 335).

§ 45

Shunday qilib, faqat Xudo (yoki Zaruriy Mavjud) bu imtiyozga ega: agar u mumkin bo'lsa, u mavjud bo'lishi kerak. Va hech qanday chegaralarni, inkorni va shuning uchun hech qanday ziddiyatni o'z ichiga olmayan narsaning imkoniyatiga hech narsa to'sqinlik qila olmaygani uchun, bu Xudoning mavjudligini a priori bilish uchun etarlidir. Biz buni abadiy haqiqatlarning haqiqiyligi orqali ham isbotladik. Ammo biz buni hozir a posteriori ham isbotladik, chunki tasodifiy mavjudotlar mavjud, ularning oxirgi yoki etarli sababi faqat Zaruriy Mavjudda bo'lishi mumkin, u o'z mavjudligining sababini o'zida saqlaydi.

§ 46

Biroq, ba'zilar bilan birga tasavvur qilish kerak emaski, abadiy haqiqatlar Xudoga bog'liq bo'lgani uchun, ixtiyoriy va Uning irodasiga bog'liq, Dekart buni qabul qilganga o'xshaydi va keyin janob Puare. Bu faqat tasodifiy haqiqatlar uchun to'g'ri bo'lib, ularning prinsipi *moslik* yoki *eng yaxshining* tanlovidir; zarruriy haqiqatlar esa faqat Uning aqliga bog'liq va uning ichki obyektidir (§ 180–184, 185, 335, 351, 380).

§ 47

Shunday qilib, faqat Xudo birlamchi birlikdir, yoki oddiy asl modda, undan barcha yaratilgan yoki hosil bo'lgan Monadalar ishlab chiqariladi va, aytgandek, payt-payt bilan Xudolikning Uzluksiz Yorug'lik Chaqishlari orqali tug'iladi, ular yaratilganning

qabul qilish qobiliyati bilan cheklangan, uning cheklangan bo'lishi muhimdir (§ 382-391, 398, 395).

§ 48

Xudoda *Kuch* bor, bu hamma narsaning manbai, keyin g'oyalarning tafsilotlarini o'z ichiga olgan *Bilim*, va nihoyat eng yaxshi prinsipiga ko'ra o'zgarishlar yoki ishlab chiqarishlarni amalga oshiradigan *Iroda* (§ 7,149-150). Va bu yaratilgan monadalarda subyekt yoki asosni tashkil etadigan narsaga, idrok etish qobiliyati va istak qobiliyatiga to'g'ri keladi. Ammo Xudoda bu sifatlar mutlaqo cheksiz yoki mukammaldir; Yaratilgan Monadalarda yoki entelexiyalarda (yoki perfecti habies, Germolay Barbar bu so'zni shunday tarjima qilgan) ular faqat mukammallik darajasiga qarab taqlidlaridir (§ 87).

§ 49

Yaratilgan tashqarida *harakat qiladi* deb aytiladi, chunki u mukammallikka ega, va boshqasidan *ehtiros chekadi*, chunki u nomukammal. Shunday qilib, *harakat* Monadaga uning aniq idroklari borligi sababli, va *ehtiros* uning chalkash idroklari borligi sababli yuklanadi (§ 32, 66, 386).

§ 50

Va bir yaratilgan boshqasiga qaraganda ko'proq mukammal, chunki unda boshqasida bo'layotgan narsalarning a priori

sababini beradigan narsa topiladi va shu orqali u boshqasiga ta'sir qiladi deyiladi.

§ 51

Lekin oddiy moddalarda bu faqat bir monadaning boshqasiga g'oyaviy ta'siri, uning samarasi faqat Xudoning aralashuvi orqali bo'lishi mumkin, chunki Xudoning g'oyalarida bir monada haqli ravishda, Xudo boshqalarini narsalarning boshidan tartibga solayotganda, unga e'tibor berishini so'raydi. Chunki Yaratilgan Monada boshqasining ichki qismiga jismoniy ta'sir ko'rsata olmaydi, shuning uchun birining boshqasiga bog'liq bo'lishi faqat shu yo'l orqali mumkin (§ 9, 54, 65-66, 201. Qisqartirilgan e'tiroz 3).

§ 52

Va shu orqali, yaratilganlar orasida harakatlar va ehtirosalar o'zaro bo'ladi. Chunki Xudo ikkita oddiy moddani solishtirganda, har birida boshqasiga moslashtirishga majbur qiladigan sabablarni topadi; va shuning uchun ma'lum jihatlarida *faol* bo'lgan narsa, boshqa nuqtai nazardan *passiv* bo'ladi: *faol* shunchaki, unda aniq bilinadigan narsa boshqasida bo'layotgan narsaning sababini beradi; va *passiv* shunchaki, unda bo'layotgan narsaning sababi boshqasida aniq bilinadigan narsada topiladi (§ 66).

§ 53

Endi, Xudoning G'oyalarida cheksiz ko'p mumkin bo'lgan dunyolar borligi va faqat bittasi mavjud bo'lishi mumkinligi sababli, Xudoning tanlovi uchun etarli sabab bo'lishi kerak, bu Uni birini boshqasiga nisbatan tanlashga undaydi (§ 8, 10, 44, 173, 196 va keyingi, 225, 414-416).

§ 54

Va bu sabab faqat *moslik*da yoki bu dunyolar o'z ichiga olgan mukammallik darajalarida topilishi mumkin; har bir mumkin bo'lgan narsa o'z ichiga olgan mukammallik darajasiga qarab mavjud bo'lish huquqiga da'vogar (§ 74, 167, 350, 201, 130, 352, 345 va keyingi, 354).

§ 55

Va bu eng yaxshining mavjudligining sababidir: donolik uni Xudoga tanitadi, yaxshilik uni tanlashga undaydi va qudrat uni amalga oshiradi (§ 8,7, 80, 84, 119, 204, 206, 208. Qisqartma e't. 1, e't. 8).

§ 56

Shu *bog'liqlik* yoki moslashuv tufayli har bir soddaviy modda boshqa barcha moddalarni ifodalovchi munosabatlarga ega bo'lib, shu bilan u koinotning tirik va abadiy oynasidir (§ 130,360).

§ 57

Xuddi bir shaharni turli tomondan ko'rish uning butunlay boshqacha ko'rinishini bergani kabi, cheksiz ko'p soddaviy moddalar tufayli ko'plab turli koinotlar mavjud bo'lib, ular aslida har bir Monadaning o'ziga xos nuqtai nazaridan ko'rinadigan yagona koinotning perspektivalari hisoblanadi.

§ 58

Bu imkon qadar ko'p xilma-xillikni, lekin eng yuqori tartib bilan ta'minlash usuli hisoblanadi, ya'ni bu imkon qadar ko'p kamolotga erishish yo'lidir (§ 120, 124, 241 va b., 214, 243, 275).

§ 59

Aynan shu gipoteza (men isbotlangan deb aytishga jur'at etaman) Xudoning buyukligini to'g'ri ulug'laydi: buni Janob Bayl o'z lug'atida (*Rorarius* maqolasi) e'tiroz bildirganida tan oldi, hatto u men Xudoga imkonsiz darajada ko'p narsa berganimga ishonishga moyil edi. Lekin u universal uyg'unlikning – har bir modda o'zidagi munosabatlar orqali boshqalarni aniq ifodalashi – nega imkonsiz ekanligi haqda hech qanday sabab keltira olmadi.

§ 60

Bundan tashqari, men aytib o'tganlardan narsalar boshqacha bo'lishi mumkin emasligining a priori sabablari ko'rinadi. Chunki Xudo hamma narsani tartibga solayotganda har bir qismga, xususan har bir monadaga e'tibor beradi, ularning ifodaviy tabiati

tufayli hech narsa ularni faqat narsalarning bir qismini ifodalash bilan cheklay olmaydi; garchi bu ifoda butun koinotning tafsilotlarida chalkash bo'lsa ham, faqat narsalarning kichik bir qismida, ya'ni har bir Monadaga nisbatan eng yaqin yoki eng kattalarida aniq bo'lishi mumkin; aks holda har bir monada Xudolik bo'lar edi. Monadalarning cheklanishi ob'ektda emas, balki ob'ekt haqidagi bilimning modifikatsiyasidadir. Ular hammasi chalkash tarzda cheksizlikka, butunga intiladi; lekin ular aniq idrok darajalari bilan cheklanadi va farqlanadi.

§ 61

Sodda moddalar ham bu jihatdan murakkab moddalarga mos keladi. Chunki hamma narsa to'la, bu barcha materiyani bog'lab qo'yadi va to'liqlik har qanday harakat uzoqdagi jismlarga masofaga qarab ta'sir ko'rsatadi, shuning uchun har bir jism nafaqat unga tegadiganlar tomonidan ta'sirlanadi va ularga sodir bo'layotgan narsalarni qandaydir darajada his qiladi, balki ular orqali bevosita tegadigan birinchi jismlardan ham ta'sirlanadi: shundan kelib chiqadiki, bu aloqa qancha uzoq bo'lishidan qat'iy nazar davom etadi. Binobarin, har bir jism koinotda sodir bo'layotgan hamma narsani his qiladi; shu qadar ko'pki, hamma narsani ko'ruvchi kishi har birida hamma joyda nima sodir bo'layotganini, hatto nima bo'lganini yoki bo'ladiganini ham o'qishi mumkin; hozirda uzoqda bo'layotgan narsalarni ham vaqt ham joy jihatidan kuzatib: *sumpnoia panta* (hammasi bog'liq), degan edi Hippokrat. Lekin biror Ruh o'zida faqat aniq

ifodalangan narsalarni o'qiy oladi, u o'zining cheksiz bo'g'inlarini bir zumda ocholmaydi.

§ 62

Shunday qilib, har bir yaratilgan monada butun koinotni ifodalasa ham, u o'ziga alohida ta'sir etadigan va uning entelehiyasi bo'lgan tanani aniqroq ifodalaydi: va bu tana to'liqlikdagi barcha materiyaning bog'liqligi orqali butun koinotni ifodalagani uchun, ruh ham bu tanani ifodalash orqali butun koinotni ifodalaydi, bu unga o'ziga xos tarzda tegishli (§ 400).

§ 63

Bir Monadaga tegishli bo'lgan tana, uning entelehiyasi yoki Ruhi bilan birga *tirik mavjudot* deb ataladigan narsani tashkil qiladi, ruh bilan birga esa *hayvon* deb ataladi. Tirik mavjudot yoki hayvon tanasi har doim organikdir; chunki har bir Monada o'z uslubida koinotning oynasi bo'lib, koinot mukammal tartibda boshqarilganligi sababli, ifodovchida, ya'ni ruhning idrokida va shuning uchun tanada ham tartib bo'lishi kerak, unga ko'ra koinot ifodalanadi (§ 403).

§ 64

Shunday qilib, tirik mavjudotning har qanday organik tanasi bir turdagi ilohiy mashina yoki tabiiy avtomat bo'lib, barcha sun'iy avtomatlarni cheksiz ustun keladi. Chunki inson san'ati bilan

qilingan mashina o'zining har bir qismida mashina emas. Masalan: jez g'ildirak tishining qismlari yoki parchalari biz uchun endi sun'iy narsa emas va g'ildirak mo'ljallangan foydalanishga nisbatan mashinani anglatadigan hech narsaga ega emas. Lekin tabiatning mashinalari, ya'ni tirik jismlar, o'zining eng mayda qismlarida ham, cheksizgacha mashinalardir. Bu tabiat va san'at, ya'ni Ilohiy san'at va biznikining o'rtasidagi farqni tashkil qiladi (§ 134, 146, 194, 483).

§ 65

Tabiat muallifi bu ilohiy va haddan tashqari ajoyib hiylani amalga oshira oldi, chunki materiyaning har bir qismi nafaqat qadimgi olimlar tan olganidek cheksiz bo'linadi, balki oxirigacha bo'linadi, har bir qism yana qismlarga bo'linadi va ularda o'z harakati mavjud, aks holda materiyaning har bir qismi butun olamni ifodalab bo'lmas edi (Prelim. [Muvofiqlik haqida munozara], § 70. *Teod.*, §195).

§ 66

Shundan ko'rinadiki, materiyaning eng kichik qismida ham mavjudotlar olami, hayotli narsalar, hayvonlar, entelechialar, ruhlar mavjud.

§ 67

Materiyaning har bir qismini o'simliklar bilan to'la bog' yoki baliklar bilan to'la havza deb tasavvur qilish mumkin. Lekin o'simlikning har bir novdasi, hayvonning har bir a'zosi, uning suyuqliklarining har bir tomchisi yana shunday bog' yoki havzadir.

§ 68

Bog'dagi o'simliklar orasidagi tuproq va havo yoki havzadagi baliqlar orasidagi suv o'simlik ham emas, baliq ham emas; lekin ular ham hali ham bunday narsalarni o'z ichiga oladi, lekin ko'pincha bizga sezilmas darajada nozik.

§ 69

Shunday qilib, olamda hech qanday qoriqlanmagan, hosilsiz, o'lik narsa yo'q, xaos yo'q, faqat tashqi ko'rinishdagina chalkashlik; xuddi masofadan havzani ko'rayotganda, havzadagi baliqlarning adashgan harakati va g'ujg'onligini ko'rish, lekin baliqlarning o'zlarini ajrata olmaslik kabi.

§ 70

Shundan ko'rinadiki, har bir tirik tananing ustun entelechiasi bor bo'lib, u hayvonda ruhdir; lekin bu tirik tananing a'zolari boshqa tirik narsalar, o'simliklar, hayvonlar bilan to'la bo'lib, ularning har biri o'z entelechiasi yoki ustun ruhiga ega.

§ 71

Lekin, baʼzi odamlar mening fikrimni notoʻgʻri tushunganidek, har bir ruh uchun doimiy maxsus materiya massasi yoki qismi bor deb tasavvur qilish kerak emas, va shuning uchun u abadiy oʻziga xizmat qiladigan boshqa pastroq tirik narsalarga ega. Chunki barcha tanalar daryolar kabi doimiy oqimda; va qismlar doimiy ravishda ularga kiradi va chiqadi.

§ 72

Shunday qilib, ruh tanani asta-sekin va bosqichma-bosqich oʻzgartiradi, shuning uchun u hech qachon bir zumda barcha organlaridan mahrum boʻlmaydi; va hayvonlarda koʻpincha metamorfoz boʻladi, lekin hech qachon metempsixoz yoki ruhlarning koʻchishi boʻlmaydi: mutlaqo ajralgan ruhlar ham yoʻq, tansiz jinlar ham yoʻq. Faqat Xudo bundan butunlay ajralgan.

§ 73

Shuningdek, hech qachon toʻliq tugʻilish yoʻq, ruhning ajralishi bilan qatʼiy maʼnoda mukammal oʻlim yoʻqligi ham shundan kelib chiqadi. Biz *Tugʻilish* deb ataydigan narsa rivojlanish va oʻsishdir; biz *oʻlim* deb ataydigan narsa esa qoplanish va kamayishdir.

§ 74

Faylasuflar shakllar, entelechialar yoki Ruhlarning kelib chiqishi haqida juda hayron bo'lishgan; ammo bugungi kunda, o'simliklar, hashoratlar va hayvonlar ustida olib borilgan aniq tadqiqotlar natijasida, tabiatning organik tanalari hech qachon xaos yoki chirishdan hosil bo'lmasligi, balki doimo urug'lardan kelib chiqishi, ularda, shubhasiz, qandaydir *oldindan shakllanish* bo'lganligi aniqlandi; va nafaqat organik tananing, balki shu tanadagi ruhning, qisqasi, hayvonning o'zining ham konsepsiyadan oldin allaqachon mavjudligi, konsepsiya orqali esa bu hayvon boshqa turdagi hayvonga aylanish uchun faqat katta transformatsiyaga tayyorlanganligi qaror qilindi.

§ 75

Konsepsiya orqali eng katta hayvonlar darajasiga ko'tariladigan ba'zi *hayvonlar spermatik* deb atalishi mumkin; lekin ular ichida o'z turlarida qoladiganlar, ya'ni aksariyati, katta hayvonlar kabi tug'iladi, ko'payadi va yo'q qilinadi, va faqat tanlangan ozgina guruh kattaroq sahnaga chiqadi.

§ 76

Lekin bu haqiqatning yarmi edi: shuning uchun men qaror qildimki, agar hayvon hech qachon tabiiy ravishda boshlanmasa, u tabiiy ravishda tugamaydi ham; va nafaqat tug'ilish bo'lmaydi, balki mutlaq yo'q qilish ham bo'lmaydi, qat'iy ma'noda o'lim ham bo'lmaydi. Va bu a posteriori qilingan va tajribalardan olingan

mulohazalar yuqorida keltirilgan mening a priori asoslangan prinsiplarim bilan mukammal uyg'un.

§ 77

Shunday qilib, aytish mumkinki, nafaqat ruh (yo'q bo'lmas olamning oynasi) yo'q bo'lib ketmaydi, balki hayvonning o'zi ham, garchi uning mexanizmi ko'pincha qisman yo'qolsa ham va organik qobig'ini tashlasa ham yoki olgan bo'lsa ham.

§ 78

Bu prinsiplar menga ruh va organik tananing birligi yoki uyg'unligini tabiiy ravishda tushuntirish imkonini berdi. Ruh o'z qonunlariga, tana esa o'z qonunlariga amal qiladi; va ular bir xil olamning ko'rinishlari bo'lgani uchun, barcha moddalar orasidagi oldindan belgilangan uyg'unlik kuchi bilan uchrashadilar.

§ 79

Ruhlar maqsadiy sabablar qonunlariga bo'y sunadi, istaklar, maqsadlar va vositalar orqali. Tanalar samarali sabablar yoki harakatlar qonunlariga amal qiladi. Va ikkala podsholik, samarali sabablar va maqsadiy sabablar podsholiklari bir-biri bilan uyg'unidir.

§ 80

Descartes тани олдики, руҳлар жисмларга куч бера олмас, чунки моддада доим бир хил миқдорда куч мавжуд. Бирок, у руҳ жисмларнинг йўналишини ўзгартира олади, деб ҳисоблаган. Лекин бу ўз даврида табиат қонунининг мавжудлигини билмаганидандир, бу қонун шунингдек моддада жами йўналишнинг сақланишини таъминлайди. Агар у буни пайқаганда, менинг Созланган мувофиқлик тизимига келиб қолар эди.

§ 81

Бу тизим жисмлар руҳлар бўлмагандек (имконсиздек) ҳаракат қилишига, руҳлар эса жисм бўлмагандек ҳаракат қилишига ва иккаласи бир-бирига таъсир қилаётгандек ҳаракат қилишига сабаб бўлади.

§ 82

Ақллар ёки ақлли руҳлар ҳақида, ҳар қандай тирик жонзотларда асосан бир хил нарса борлигини топсам-да (яъна жонзот ва руҳ фақат дунё билан бирга бошланади ва дунё билан бирга тугамаслигини айтганмиз), ақлли жонзотларда шунингдек махсуслик бор: уларнинг кичик сперма жонзотлари, фақат шундай бўлганларида, оддий ёки ҳиссий руҳларга эга. Лекин танланганлари, айтмоқчи бўлсак, амалий жисмоний шаклланиш орқали инсон табиатига етганида, уларнинг ҳиссий руҳлари ақл даражасига кўтарилади ва Ақлларнинг имтиёзларига эга бўлади.

§ 83

Оддий руҳлар билан Ақллар ўртасидаги бошқа фарқлардан ташқари, яна шу бор: оддий руҳлар умуман яратилганлар оламининг тирик кўзгулари ёки суратларидир; ақллар эса Худонинг Ўзининг сурати ёки табиатнинг Ўз авторининг суратидир: коинот тизимини билиш ва унинг бир қисмини меъморлик намуналари орқали такрорлаш қобилиятига эта бўлиб, ҳар бир ақл ўз соҳасида кичик илоҳдекдир.

§ 84

Шу сабабли Ақллар Худо билан жамият қуриш имконига эта бўладилар. У улар учун нафақат ихтирочи ўз машинасига нисбатан (Худо бошқа махлуқотга нисбатан бўлганидек) балки шоҳ ўз подшоҳлигига ва ҳатто ота ўз фарзандларига бўлганидекдир.

§ 85

Шундан барча Ақлларнинг йиғилиши Худо Шаҳрини, яъна энг мукаммал монарх ҳукмронлигидаги энг мукаммал давлатни ташкил этади, деган хулосага келиш осон.

§ 86

Бу Худо Шаҳри, бу ҳақиқий жаҳонбоп монархия табиий дунё ичидаги Маънавий дунёдир ва Худо асарларидаги энг олий

ва энг илоҳий нарсадир: Худо ҳақидаги шон-шарафи айнан шудадир, чунки агар Унинг улуғворлиги ва яхшилиги Ақллар томонидан билинмаса ва ҳайратланмаса, унда шон-шараф ҳам мавжуд бўлмас эди. Шунингдек, Унинг Яхшилиги айнан шу илоҳий Шаҳрга нисбатан кўзга ташланади, ҳолбуки Унинг донишлиги ва қудрати ҳамма ерда намоён.

§ 87

Илгари биз икки табиий подшоҳлик: Сабаблар ва Мақсадлар ўртасида мукаммал мувофиқлик ўрнатганимиздек, бу ерда яна бир мувофиқликни қайд этишимиз керак: Табиатнинг физик подшоҳлиги билан Иноятнинг маънавий подшоҳлиги ўртасида, яъна Худо коинот машинасининг Меъмори сифатида билан Худо илоҳий Ақллар Шаҳрининг Монархи сифатида ўртасида (§ 62, 74, 118, 248, 112, 130, 247).

§ 88

Бу Мувофиқлик нарсаларнинг ўзига-ҳоси Табиат йўллари орқали Иноятга олиб боришини таъминлайди. Мисол учун, бу глобус Ақллар ҳукмрони талаб қилган вақтда табиий йўллар билан барҳам топади ва тикланади; баъзилари учун жазо, бошқалари учун мукофот бўлиб (§ 18 ва кейингилар, 110, 244-245, 340).

§ 89

Яна айтиш мумкинки, Худо Меъмор сифатида ҳар нарсада Худо Қонун чиқарувчи сифатидани қондиради. Шу сабабли гуноҳлар табиат тартиби билан ўз жазоларини кўтармали; шунингдек нарсаларнинг механик тузилиши кучу билан; ва шунингдек гузал амаллар жисмларга нисбатан механик йўллар орқали ўз мукофотларини жалб қилади; гарчи бу ҳар доим дарҳол содир бўлиши шарт эмас.

§ 90

Нихоят, бу мукаммал бошқарув остида ҳеч қандай яхши амал мукофотсиз, ҳеч қандай ёмон амал жазосиз қолмас. Ҳамма нарса яхшиларнинг манфаати учун амалга ошади; яъна улуғ давлатда норози бўлмаганлар, ўз вазифасини бажариб, Такдирга ишонадиганлар ва керак бўлганидек барча яхшиликнинг муаллифига муҳаббат қиладиган ва уни такрорладиганлар, Унинг камолларини қарашдан лаззат оладиганлар – холис муҳаббатнинг табиатига кўра, севилганнинг бахтидан хурсанд бўладиганлар. Бу донишман ва фозил инсонларни ҳар қандай Худо иродаси деб фараз қилинган ёки олдиндан мавжуд бўлган нарсага интилишга олиб келади. Шу билан бирга, Худонинг махфий иродаси, кейинги ва қатъий иродаси билан амалга оширадиган нарсалар билан қаноатланиш керак. Шунини эътироф этиш керакки, агар коинот тартибини етарли даражада англай олсак, уни энг донишманларнинг орзуларидан ҳам устун эканини ва унингдан яхшироқ қилиш имкони бўлмаганини топамиз; нафақат умуман бўйича, балки шахсан биз учун

ҳам, агар биз барча нарсанинг муаллифига керак бўлганидек
боғланган бўлсак, нафақат бизнинг мавжудлигимизнинг
Меъмори ва ишловчи сабаби сифатида, балки Ўстазимиз ва
бизнинг иродамизнинг тўлиқ мақсади бўлиши керак бўлган
ва фақат ўзи бизнинг бахтимизни таъминлай оладиган
ниҳойий сабаб сифатида.

ТАМОМ

¹⁴ Édit. Erdm., p. 469.

¹⁵ Édit. Erdm., p. 469 b.

CosmicPhilosophy.org

<https://uz.cosmicphilosophy.org/>

22-noyabr, 2025 sanasida chop etilgan

Boshqa loyihalarimiz:

- ▶ GMODEbate.org: Evgenika, sientizm, "falsafadan fanning ozod etilishi" harakati, "antifanaviy narrativ" va ilmiy inkvizitsiyaning zamonaviy shakllarining falsafiy asoslarini tadqiq qiladigan loyiha.